

ВЗАЄМОДІЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ І ДІАЛЕКТНОЇ ФОРМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЛІЛІНГВАЛЬНОМУ АРЕАЛІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.
Випуск 2 (46)
УДК 811.161.2'282.2

DOI:10.24144/2663-6840/2021.2(46).91-97

Делюсто М., Леусенко А. Взаємодія літературної і діалектної форм української мови в полілінгвальному ареалі; кількість бібліографічних джерел – 15; мова українська.

Анотація. Актуальність розвідки обумовлена потребою поглибленого дослідження широкого переліку явищ взаємовпливу, взаємодії, взаємозв'язків різних форм української національної мови в аспекті мовного контактування. Надзвичайно цікавими та вдалим лабораторіями для таких експериментів вважають мультилінгвальні континууми, зокрема, у статті спостереження здійснено над поліетнічним, полікультурним, полімовним, полідіалектним середовищем межиріччя Дністра і Дунаю (південь Одеської обл. України).

У статті автори висвітлюють дискусійні питання кореляції літературної форми мови та українських діалектів у вітчизняному мовознавстві; окреслюють роль діалектів у формуванні літературного стандарту української мови; розкривають проблеми взаємовпливів літературної і діалектної форм української національної мови на сучасному етапі її розвитку; характеризують евристичний потенціал ареалу межиріччя Дністра і Дунаю для вивчення взаємовпливу літературного та діалектного різновидів української мови.

Окрему увагу зосереджено на питанні моделювання впливів полілінгвального середовища на мовні навички використання державної мови діалектоносцями з українською та іншою рідною мовою, на культурі та особливостях їхньої мовної поведінки. Порушено й проблему характеру взаємодії літературного стандарту і діалекту в різних за генетичними і динамічними характеристиками (мішаних і моногенних, стійких і редукованих, основної і новішої формації) говірках ареалу Південної Бессарабії.

У результаті проведеного дослідження автори доходять висновків, що взаємозв'язок літературної мови і діалектів, який на перший погляд видається самоочевидним і нескладним, насправді є фундаментальним і значущим питанням для лінгвістики. Багаторічні спостереження та науковий аналіз різновекторної взаємодії різних ідіомів, різних форм національних мов у мультилінгвальному середовищі межиріччя Дністра і Дунаю, відкриває всю складність цієї проблеми, а також допомагає виявити помилки традиційних підходів до розв'язання подібних питань у мовознавчій науці (діалектології, ортології, соціолінгвістиці, лінгводидактиці). Останні стають на заваді розкриттю й розумінню, а передусім доведенню до широкого загалу реальної конфігурації взаємозв'язку і взаємодії двох основних форм національної мови – літературної та діалектної.

Ключові слова: літературна мова, діалект, взаємодія, полілінгвальний ареал, українська мова.

Постановка проблеми. Вивчення багатоаспектних явищ взаємодії літературної мови і територіальних діалектів становить важливу проблему сучасного мовознавства. П.Ю. Гриценко відзначив: «Репертуар явищ, виразність, функціональна диференційованість літературної мови беруть свій початок у багатстві й різноманітності мови діалектної, її властивості стилістично й ареально варіюватися. Усвідомлення тісного генетичного і функціонального зв'язку і взаємозумовленості цих двох ідіомів здатне відкрити багато нового» [Гриценко 1993, с. 284]. На особливу увагу заслуговує взаємодія літературного і діалектного різновидів української мови.

Аналіз досліджень. Наразі найважливішими дослідженнями в цій галузі є праці Б.В. Кобилянського [Кобилянський 1960], Ю.В. Шевельова [Shevelov 1966], Т.В. Назарової [Назарова 1977], І.Г. Матвіяса [Матвіяс 1990], Н.Й. Марчук [Марчук 1977], С.П. Бевзенка [Бевзенко 1972], Т.М. Возного [Возний 1977], А.М. Залеського [Залеський 1977], П.Ю. Гриценка [Гриценко 1993], А.О. Колесникова [Колесников 2020] та ін.

Не претендуючи на розв'язання всього комплексу питань взаємодії української літературної

мови і територіальних діалектів, маємо на меті висвітлити окремі сторони цієї проблеми і привернути увагу дослідників до потреби поглибленого її вивчення.

Зокрема, завданням статті є проаналізувати явища взаємодії різних форм української національної мови в аспекті мовних контактів ідіомів на прикладі їхніх проявів як діалектної форми і літературного стандарту в різних етнічних групах її носіїв мультилінгвального ареалу межиріччя Дністра і Дунаю.

Джерелами дослідження стали записи мовлення носіїв українських говірок ареалу межиріччя Дністра і Дунаю з діалектного фонофонду кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету 2010-2020 рр., анкети учнів закладів середньої освіти регіону з самооцінкою національної, мовної ідентичності, рівня знань рідної / державної мов, власного говіркового мовлення, характеру мовної поведінки.

Методи та методика дослідження визначає комплекс соціолінгвістичних і діалектологічних дослідницьких процедур. Спочатку було задіяне спостереження (напр., над рівнем знань державної мови в представників різних етнічних і мовних груп

бессарабців, а також самостереження), соціолінгвістичне анкетування учнів шкіл регіону. Також під час збору матеріалу було застосовано експедиційний метод. Під час узагальнення матеріалу було використано описовий та зіставний методи.

Виклад основного матеріалу. Поза сумнівами, національна українська мова знаходить вияв у різних своїх формах, що утворюють певну ієрархію. З позицій онтології мови, вершинними ієрархічними формами (різновидами) її, що виділяються на першому рівні членування, є діалектна форма і літературний стандарт. Діалекти зі свого боку поділяються на територіальні і соціальні. З погляду відповідності визначення мови як комунікативної системи саме територіальні діалекти в такому своєму прояві, як говірки, відповідають зазначеній їй дефініції. Пор. визначення говірки в енциклопедії «Українська мова» П.Ю. Гриценком, що це найменша одиниця діалектного членування, реальна комунікативна система, за допомогою якої спілкуються мешканці одного, рідше – двох населених пунктів, принципово рівнозначна мові [Українська мова 2007, с. 567]. Ця «рівнозначність мові» полягає насамперед у тому, що саме говірка є мовою як засобом спілкування, саме її одиниці підлягають безпосередньому спостереженню, фіксації, інвентаризації, опису.

На рівні гносеології як мова проявляє себе насамперед говірка, саме вона безпосередньо демонструє комунікативні функції мови – вона є самодостатнім засобом спілкування членів мікросоціуму, які є водночас носіями інших мовних проявів. Кожен носій говірки, як і національної мови загалом, є представником індивідуальної її реалізації – ідіолекту, а залежно від низки соціальних, біологічних чинників – соціального діалекту. Тобто говірка як реальна комунікативна система варіюється в ідіолектах мовців залежно від індивідуальних особливостей (проявляючи специфіку ідіолекту), а також соціальної специфіки (професійної, вікової, гендерної тощо). В останньому прояві реалізуються соціальні діалекти.

Другорядність соціального діалекту порівняно з територіальним полягає не лише в тому, що соціальний різновид мови наче накладається на її територіальний прояв, а й у тому, що соціальні діалекти мають особливості лише на лексичному рівні, натомість територіальні різновиди характеризують відмінності на всіх рівнях мовної структури.

Звісно ж, носії говірки можуть бути бі- та полілінгвами, характеризуватися диглосією. Тобто носій говірки може знати (і це знання теж може мати різний рівень) літературний стандарт чи не знати його, володіти іншою говіркою / діалектом (або й мовою) чи говірками / діалектами (або й мовами) чи ні. Знаючи не один ідіом, діалектоносії може порізномо (залежно від умов комунікації) проявляти особливості свого діалекту, демонструвати різні моделі мовної поведінки, перемикаючи мовних кодів тощо.

У зв'язку з цим коректив потребують деякі положення традиційної лінгвістики. Наприклад,

склалася традиція визначати діалектну форму мови як винятково уснорозмовну, безписемну, так само й таку, що не диференційована за функційними стилями. Не викликає заперечень, що стильова диференціація, як і наявність в ідіому писемної форми, – відмінна характеристика саме літературного стандарту, проте не можна ототожнювати «літературність» мови з її «писемністю» (наявність писемності ще не означає появи в ідіому літературної форми), а також із стильовою диференціацією. Наприклад, діалектологи давно використовують учнівські зошити, зокрема твори учнів, як джерело для аналізу діалектних особливостей, визнаючи, таким чином, що діалект (хоч і не в чистому вигляді) проявляє себе і в писемній формі. Те ж саме можна сказати й про таке традиційне джерело діалектного матеріалу, як різноманітні офіційно-ділові папери, заяви, звернення, скарги селян тощо, використання яких свідчить про можливість стилістично диференційованого прояву діалектів.

Хоч у лінгвістиці давно розведені поняття «літературна мова» і «мова художньої літератури» (безумовно, поява та наявність художньої літератури національною мовою – один із найважливіших чинників формування та існування її літературного стандарту), диференціація цих проявів мови поглиблюється. Цьому сприяє поява й поширення такого напрямку літературної творчості, як «Художня література, написана діалектом». Якщо одні твори цього напрямку тримаються все ж значною мірою в руслі використання засобів літературного стандарту із накладанням великої кількості діалектних елементів (пор. «Солодка Даруся» Марії Матіос), що загалом, хоч і не такою мірою, було властиво класичній літературі, то інші (пор. Василь Шкурган «Кілько того світа», «Ади жию») пишуть із застосуванням лише діалекту, блокуючи орієнтацію на засоби літературної мови, подекуди свідомо їх уникаючи. Популяризація діалекту в таких творах – самодостатня мета авторів, а це означає, що діалект наразі може бути мовою художніх текстів. Отже, новими, тепер уже органічними формами прояву діалектів стають не лише усна форма мови, але й писемна, не лише розмовний стиль, а й офіційно-діловий та художній.

Ще одна нова важлива сфера прояву діалектного різновиду української мови – соціальні мережі. Створюються групи прихильників діалектів, мешканців сіл та вихідців з них на зразок «Я люблю Шевченкове», «Говірка нашого села», «Рідний Акмангит» (стара назва с. Білолісся), «Моя Матроска» тощо, де користувачі викладають матеріали з оцінкою діалектних особливостей своєї говірки, спогади, фото- і відеоматеріали, репрезентують дописи, насичені діалектними рисами, окремі – додають власні художні твори, вірші, написані з використанням діалектного мовлення (див. творчість південнобессарабської поетеси М.П. Слободенюк). Така сучасна реалізація діалектів підтверджує думку про набуття ними на новому етапі їхнього розвитку не лише писемної форми, а й форми художніх текстів.

Якщо говірка відзначається єдністю структури, є реальною комунікативною системою, то

всі інші форми мови характеризує різний ступінь узагальнення, тобто вони тією чи тією мірою є абстракціями. Якщо говорити про одиниці діалектного членування / мовно-територіальні різновиди, то однотипні говірки поєднують у групи говірок, ті зі свого боку – у діалекти чи говори, останні так само – у групи говорів, а групи говорів, на підставі спільності / відмінності діалектних рис, аналізу меж їхнього поширення, тобто аналізу ізоглос поєднують у наріччя. Але зауважимо, що ні наріччя, ні навіть група говірок не є реальними комунікативними системами, а результатами узагальнень говірок і вищих за них одиниць територіальної диференціації мови.

Ще більшою абстракцією, порівняно з мовно-територіальними утвореннями, більшими за говірку, характеризується загальнонародна мова і літературна форма мови. З одного боку, принцип виділення загальнонародної мови простий і зрозумілий – це мова певного народу (тут виявляється зв'язок структури мови із суспільною структурою її носіїв – зв'язок національної мови з етнічною, а діалектною – з субетнічною належністю мовців), але це не лінгвістичний критерій. Літературна форма мови ще більш розмита, невиразна, якщо брати за основу можливість спостереження функціонуючих мовних рис, натомість вона дуже чітко підлягає характеристикі на основі інвентаризації приписів (не опису) – норм літературної мови.

Не викликає заперечень, що літературна мова – не простий об'єкт для спостереження, оскільки ми не можемо знайти жодного мовця (небагато й текстів художньої літератури), який відповідав би всім вимогам літературного стандарту. Факт – помиляються всі, навіть нормувальники, поважні академіки, автори «сразкових» художніх текстів тощо. Так званих «носіїв літературної мови» відрізняє одне – надмірно висока оцінка важливості мовної норми, дуже сильне прагнення дотримуватися норм літературного стандарту, культури мови, високий ступінь вимогливості до себе (та до оточення) щодо правильності мовлення. Літературна мова, виходячи з цього, це певний ідеал. Але чи можна пізнати ідеал емпіричним шляхом, описати, зафіксувати його як реальність, що існує незалежно від нашої свідомості? Безсумнівно, його можна створити, змодельовати і тільки так, створивши перелік приписів, що відповідають ідеалу, описати. Таким чином, літературна мова як семіотична система існує у вигляді літературного стандарту, як зведення норм і правил, що іноді не мають нічого спільного з тим, що ми фіксуємо як засіб комунікації, бо ніхто не спілкується літературною мовою (а лише прагнуть нею говорити). Що ж тоді є засобом комунікації в межах етномовної спільності, окрім діалектної форми мови (говірки)? Гадаємо – це наддіалектна мовна форма, різною мірою наближена до стандарту, іноді (в окремих ідіолектах) дуже схожа на нього, але між стандартом і такою мовою як між семіотичними системами ніколи не стоїть знак рівності, адже вони мають різний набір одиниць і зв'язків між ними. Таку форму можна ототожнювати з розмовною мовою, але комунікативну функцію виконує й писемна форма

мови, іноді літературною мовою, проте чи можна називати літературною мовою мовлення, що рясніє помилками? Та й писемна комунікативна форма теж має відмінності від стандарту.

Цей стандарт, до якого тяжіє усна форма культурних у лінгвальному аспекті носіїв мови, має наддіалектний характер. Це не означає, що він віддається від діалектів, а навпаки – стандарт спирається на них. Він має об'єднувати всіх мовців, що відчують етномовну спільність, бути зрозумілим для них, а для цього мусить увібрати в себе всі інтегральні риси діалектів і відкинути ті мовні явища, які, навіть за наявності в діалектах, зближатимуть мову із спорідненими, особливо з тими, з боку яких мовці відчують загрозу – небезпеку поглинання. Наприклад, так сталося в українській мові з формами суперлатива прикметників із компонентом *самий*, що не ввійшли до літературної моделі, попри їх наявність (щоправда, більшою мірою не як основного засобу вираження відповідного граматичного значення) в усіх діалектах національної мови, тому що вони є основним засобом вияву цього значення в російській мові.

Аргументом на користь того, що єдиної літературної форми мови у звичному розумінні все ж немає, а існує лише літературний стандарт і певна наближена до цього стандарту комунікативна наддіалектна форма національної мови, яку використовує обмежена кількість людей, для яких норми стандарту мають високу суспільну, культурну цінність, є й розмитість меж між мовою (під якою найчастіше розуміють мову, що має літературну форму, а ще точніше – саме літературну форму мови у її завжди відмінній від стандарту комунікативній реалізації) і діалектом. Між цими ідіомами (а термін ідіом якраз і був уведений в лінгвістичні тексти у зв'язку з неможливістю в багатьох випадках диференціювати відзначені лінгвальні форми) немає власне мовних відмінностей. Наприклад, У. Вайнрайх жартома характеризує мову як діалект, у якого є армія і флот, завдяки яким він змушує вважати себе мовою (до речі, він же стверджує відсутність якихось суттєвих відмінностей між мовними і діалектними контактами) [Вахтин, Головка 2004, с. 43]. Звісно ж, для ідентифікації ідіому як мови, армії і флоту може не бути, але має бути народ, у якого повинно бути відчуття національно-мовної єдності, національно-мовної ідентичності. Мова, як і діалект, говірка тощо є мовними засобами суспільної ідентифікації і протиставлення «свій / чужий», і тут не останню роль відіграє й негативний прояв ідентичності – «чужий» означає «чужомовний». Відштовхування від «чужомовного» допомагає гуртуватися навколо «рідномовного». В атмосфері, де представника етнічної групи оточує рідна мова, рідна культура (не можна забувати, що мова, чи діалект, є важливим складником культури і засобом творення, формою існування і збереження більшості її проявів), він відчуває психологічний комфорт, почувається захищеним від загрозливого «чужого».

Водночас виявами чужомовного можуть ставати навіть окремі мінімальні диференційні риси

ідіомів (інше наголошення окремих лексичних чи граматичних груп слів, інша вимова окремих звуків, навіть інша графіка). Відомо, що найбільше висміюють, кепкують, дразнять одне одного мешканці розташованих неподалік одне від одного контактних сіл, і зачіпкою для такого взаємного висміювання (а воно нерідко переростає й у відверті конфлікти, цькування, бійки; може ставати навіть «традицією» коли, наприклад, хлопці одного села зустрічаються в бійці з хлопцями з сусіднього населеного пункту) може стати найменша мовна чи етнокультурна риса. Модель прояву конфліктогенності відмінних рис контактних ідіомів, розвитку конфліктів на ґрунті поодиноких етномовних ознак зафіксована і в південнобессарабському ареалі – діалектні тексти засвідчують факти таких бійок між мешканцями, напр., с. Лиман (Золокари), які, розмовляючи українською, асоціюють себе з молдованами, і «козацького» с. Приморське (Шагани) Татарбунарського р-ну, між мешканцями с. Білолісся (Акмангит) Татарбунарського р-ну і с. Михайлівка Саратського р-ну тощо. Така ж ситуація розвитку соціальних взаємин з урахуванням мовних відмінностей представників суспільних груп переноситься й на стосунки субетнічних і етнічних груп.

Наприклад, відомо, що непрості взаємини склалися між загалом близькими в діалектному відношенні представниками таких субетнічних груп українців, як бойки та лемки. Появу таких відносин, що сформувалися значною мірою під впливом діалектних відмінностей, описує у праці «Про говір галицький лемків» 1902 року І. Г. Верхратський [Верхратський 1902, с. 1–2].

Конфліктність побудованих на відмінних мовних рисах контактних ідіомів відношень може бути різною, вона може зазнавати змін із плином часу – збільшуватися чи зменшуватися, скажімо, в Південній Бессарабії одні субетнічні групи спокійно сприймають «прозивки», використовують їх навіть як самоназви (напр., *райки* – мешканці с. Райлянка Саратського р-ну Одеської обл., *плахтуни* – мешканці с. Плахтіївка Саратського р-ну Одеської обл., а також такі групи, як *молдовани*, *козаки*, *хахли* тощо), інші – воліють приховувати, вважаючи їх образливими. Так, переважно соромляться своєї екзосубетнічної ідентифікації мешканці с. Ярославка Саратського р-ну Одеської обл., відомі як *пойдуни* (вихідці з Чернігівщини, первинно – за свідченнями В. П. Дроздовського [Дроздовський 1962] – їх так дразнили вихідці з Полтавщини), мешканці с. Стара Царичанка (раніше – Царичанка / на діалекті – *Ча|ричанка*) Білгород-Дністровського р-ну Одеської обл., яких діалектоносії сусіднього с. Нова Царичанка (колись – с. Богородишне) дразнять *киргизами* (такий само екзоетнонім зафіксовано щодо мешканців с. Царичанка Татарбунарського р-ну Одеської обл., що є переселенцями із Старої Царичанки), а ті у відповідь обзивають їх (українськомовних мешканців Нової Царичанки) *молдованами*. Натомість в усьому південнобессарабському ареалі ще з середини минулого століття спостережено системну нівеляцію негативної оцінки етноніма

хахли (в більшості ареалів поширення українських діалектів сприйманого як образливий екзоетнонім), який південнобессарабські українці натомість використовують навіть як самоназву, не бачачи в ній нічого кривдного, пор. [Колесников 2015].

У світлі відзначеного стає зрозуміло, чому мови (їхнє буття, саме визнання чи невизнання їх) так часто стають заручниками політичних обставин. Тривале формування літературного стандарту, тривалий складний історичний розвиток, давнє формування писемної традиції ще не гарантують визнання ідіому як мови (пор. долю української мови, яку тривалий час у Російській імперії офіційно вважали малоруським діалектом). Натомість на це впливає наявність державності (у будь-якій формі), конфесійна належність, міжетнічні, міжконфесійні стосунки представників етнічних груп їхніх носіїв тощо. Без уваги до політичних чинників не можна збагнути долю і статус багатьох мов (чи діалектів, а напевно – ідіомів), відношень між ними, наприклад: румунського і молдовського, сербського і хорватського, чеського і словацького, гагаузького і турецького, українського і русинського та ін., як неможливо пояснити й зникнення впродовж порівняно невеликого історичного періоду багатьох мов народів Росії, індіанців Америки тощо.

Не останню роль для буття мови відіграє й етнічна самосвідомість мовців – те, з яким етносом вони себе співвідносять, перебиваючи силою своєї дії чинник мовних відмінностей ідіомів. У світлі цього стає зрозумілим, чому історично обґрунтована етнічна (як ендо-, так і екзо-) ідентифікація українців як руських (руснаків) на деяких етапах етномовного розвитку соціуму чинила певною мірою (викликаючи асоціацію з Росією, російською мовою) гальмівний вплив на нього, як і те, чому продовжують існувати і наразі проекти на бачвансько-сримській та закарпатській діалектній основі під назвою «русинська мова» як окремі від української мови стандарти. Завдяки зазначеному можна пояснити, чому строкаті українські діалекти карпатської групи, що суттєво відрізняються від літературного стандарту та багатьох інших діалектів (адже без підготовки, без знань діалектів, історії мови, та й навіть іноді з цими знаннями, важко зрозуміти діалектне мовлення, особливо у швидкому темпі, гуцула, закарпатця, лемка тощо) – безсумнівно українські – тому, що їхні носії однозначно вважають себе українцями, а відтак – носіями української мови.

Висновки. Зауважене дозволяє дійти висновків про те, що діалект недооцінений у мовній свідомості українців, у програмах української школи, вишу, зокрема й у програмах філологічних спеціальностей (не виняток і предметна спеціальність «Українська мова і література» спеціальності 014 Середня освіта). Недооцінений він не тільки з погляду своєї природи як живої розмовної форми загальнонародної мови, без якої національна мова не може існувати, і не лише з погляду історії мови – як історично первинна її форма, як джерело вивчення історії мови (уважаємо, слід більше

уваги приділяти поясненню учням ролі діалектів у формуванні літературного стандарту української мови), а й з погляду важливих культурноносної, етноідентифікаційної та державотворчої функцій, які він виконує і які ще не достатньо розкриті в працях лінгвістів.

Уважаємо, що формат статті не передбачає остаточного розв'язання всього спектру складних проблемних теоретичних питань мовознавства, поставлених у ній. Досі не визначеним залишається статус і підходи до вивчення таких лінгвальних проявів національної мови, як розмовна (не діалектна) мова, діалекти містечок і міст, суржик тощо. Ще потребують глибшого наукового пізнання і взаємовпливи літературної і діалектної форм національної мови на сучасному етапі розвитку української мови. Але погляд на проблематику взаємодії літературної і діалектної форм української мови крізь призму аналізу мовних і діалектних контактів у полілінгвальному наддунайському регіоні дозволив зробити ще кілька наукових узагальнень, важливих для діалектології, соціолінгвістики та лінгводидактики.

Стосовно останнього дійшли висновку, що в шкільній практиці при викладанні української мови в школах регіону під час формування знань літературного стандарту, по-перше, слід не протиставляти діалект літературній мові, не боротися з його виявами, а спиратися на нього як форму національної мови, доцільно, формуючи мовний код літературного стандарту, вчити дітей перемикаати мовні коди, тим паче, що практика такого перемикаання їм відома, по-друге, слід відмовитися від практики ототожнення говірки і суржика як шкідливої, навіть

загрозливої для престижу та й загалом існування діалектної форми національної мови в регіоні (південнобессарабських українських говірок) як опори знань і навичок літературної її форми.

Для діалектології мають значення такі висновки: дослідження підтверджує правильність класифікації говірок ареалу А.О. Колесникова, зокрема, щодо протиставлення говірок за генетичною ознакою і динамічним типом, а також за часом формування, оскільки, окрім наявних у них різних діалектних ознак, у цих типах говірок по-різному проявляється взаємодія літературної і діалектної форм мови [Колесников 2015; 2020]. Зокрема, в носіїв мішаних говірок основної формації більшою мірою порівняно з носіями моногенних говірок спостережена занижена оцінка свого мовлення з погляду престижності, а відтак ототожнення його (на рівні переконання) із суржигом, а також стирання етнічної самоідентифікації (*ми молдовани, ми хахли, ми суржик* тощо). Можна сказати, що в говірках мішаного типу взаємодія літературного стандарту і діалекту часто відбувається за деструктивним сценарієм, натомість у говірках моногенних поширена конструктивна модель взаємодії. На українські говірки ареалу новішої формації, а серед них – чимало редукованих говірок, що формуються за мішаним типом, літературний стандарт, за нашими спостереженнями, впливає сильніше (чимало респондентів з цих говірок є носіями такої розмовної форми української мови, яка дуже близька до літературного стандарту), натомість у говірках основної (старої) формації вплив літературного стандарту значно слабший.

Література

1. Бевзенко С.П. Діалектні й інтердіалектні з походження морфологічні явища в сучасній українській літературній мові. *Питання взаємодії літературної мови та діалектів*. Тези доповідей і повідомлень. Київ: Наукова думка, 1972. С. 88–90.
2. Вахтин Н.Б., Головкин Е.В. Социолінгвістика и социология языка. Санкт-Петербург: «Гуманитарная академия», 2004. 336 с.
3. Верхратський І. Про говір галицьких лемків. *Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1902. Т. 5. 190 с.
4. Возний Т.М. Взаємодія української літературної мови і територіальних діалектів у дієслівному словотворі. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ: Наукова думка, 1977. С. 108–120.
5. Гриценко П.Е. Некоторые замечания о диалектной основе украинского литературного языка. *Philologia slavica*. 1993. К 70-тию академика Н.И. Толстого. С. 284–294.
6. Дроздовський В.П. Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратовського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області): дис. ... кандидата філол. наук : 661 / Київський держ. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 1962. 473 с.
7. Залеський А.М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ: Наукова думка, 1977. С. 50–95.
8. Кобилянський Б.В. Діалект і літературна мова: (східнокарпатський і покутський діалекти, їх походження і відношення до української літературної мови). Київ: Радянська школа, 1960. 274 с.
9. Колесников А.О. Морфологія українських південнобессарабських говірок: генеза і динаміка. Ізмаїл: «СМІЛ», 2015. 676 с.
10. Колесников А. Парадигмологія української мови: теоретичні питання. Ізмаїл: ІРБІС, 2020. 224 с.
11. Марчук Н.Й. Дієслівні форми української літературної мови в їх зв'язках з народними говорами. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ: Наукова думка, 1977. С. 144–165.
12. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. Київ: Наукова думка, 1990. 168 с.

13. Назарова Т.В. Деякі питання типології зв'язків літературної мови й діалектів. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ: Наукова думка, 1977. С. 31–49.
14. Українська мова. Енциклопедія. 3-є вид. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.
15. Shevelov G.Y. Die ukrainische Schriftsprache 1798–1965: ihre Entwicklung unter dem Einfluss der Dialekte. Wiesbaden: Harrassowitz, 1966. 177 p.

References

1. Bevzenko S.P. (1972) Dialektni y interdialektni z pokhodzhennia morfolohichni yavyscha v suchasniy ukrainskiy literaturniy movi [Dialect and Interdialect Morphological Phenomena in Modern Ukrainian Language]. *Pytannia vzaiemodii literaturnoi movy ta dialektiv*. Kyiv. S. 88–90 [in Ukrainian].
2. Vahtin N.B., Golovko E.V. (2004) Sociolinguistika i sociologiya yazyka [Sociolinguistics and Sociology of Language]. Sankt-Peterburg: Gumanitarnaya akademiya. 336 s. [in Russian].
3. Verkhratskiy I. (1902) Pro hovir halytskykh lemkiiv [About Dialect of the Lemko People from Galychyna]. *Zbirnyk filolohichnoi sektiiv Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*. №5. 190 s. [in Ukrainian].
4. Voznyi T.M. (1977) Vzaiemodii ukrainskoi literaturnoi movy i terytorialnykh dialektiv u diieslivnomu slovotvori [Interaction of the Ukrainian Literary Language and Territorial Dialects in Verb's Derivation]. *Ukrainska literaturna mova v yii vzaiemodii z terytorialnyimi dialektami*. Kyiv. S. 108–120 [in Ukrainian].
5. Gricenko P.E. (1993) Nekotorye zamechaniya o dialektnoj osnove ukrainskogo literaturnogo jazyka [Some Observations about the Dialectal Origin of the Ukrainian Language]. *Philologia slavica. K 70-tiju akademika N.I. Tolstogo*. Moskva. S. 284–294 [in Russian].
6. Drozdovskiy V.P. (1962) Ukrainski hovirky Bessarabskoho Prymor'ia [The Ukrainian dialects of the Bessarabia Seaside]: dys. ... kandydata filol. nauk : 661 / Kyivskiy derzh. un-t im. T. H. Shevchenka. Kyiv. 473 s. [in Ukrainian].
7. Zaleskiy A.M. (1977). Dialektna osnova fonolohichnoi systemy suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [The Dialectal Origin of the Phonological System of the Ukrainian Literary Language]. *Ukrainska literaturna mova v yii vzaiemodii z terytorialnyimi dialektami*. Kyiv. S. 50–95 [in Ukrainian].
8. Kobylianskiy B.V. (1960) Dialekt i literaturna mova: (skhidnokarpatskiy i pokutskiy dialekty, yikh pokhodzhennia i vidnoshennia do ukrainskoi literaturnoi movy) [The Dialect and the Literary Language: East Carpathian and Pokuttia Dialects, Their Origin and Relation to Literary Language]. Kyiv: Radianska shkola, 274 s. [in Ukrainian].
9. Kolesnykov A.O. (2015) Morfolohiia ukrainskykh pivdenobesarabskykh hovirok: heneza i dynamika [The morphology of Ukrainian South-Bessarabia dialects: origin and dynamics]. Izmail: «SMYL», 676 s. [in Ukrainian].
10. Kolesnykov A. (2020) Paradyhmolohiia ukrainskoi movy: teoretychni pytannia [The paradigmology of the Ukrainian Language: theoretical questions]. Izmail: IRBIS. 224 s.
11. Marchuk N.Yo. (1977) Diieslivni formy ukrainskoi literaturnoi movy v yikh zviyazkakh z narodnymi hovoramy [The Verb's Forms of the Ukrainian Literary Language in Connection with National Dialects]. *Ukrainska literaturna mova v yii vzaiemodii z terytorialnyimi dialektami*. Kyiv. S. 144–165 [in Ukrainian].
12. Matviias I.H. (1990) Ukrainska mova i yii hovory [The Ukrainian Language and its Dialects]. Kyiv: Naukova dumka, 168 s. [in Ukrainian].
13. Nazarova T.V. (1977) Deiaki pytannia typolohii zviyazkiv literaturnoi movy y dialektiv [Some Issues of Literary Language and the Dialects' Connection typology]. *Ukrainska literaturna mova v yii vzaiemodii z terytorialnyimi dialektami*. Kyiv. S. 31–49 [in Ukrainian].
14. *Ukrainska mova*. (2007) [The Ukrainian Language]. Entsiklopediia. Kyiv: Vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana, 856 s. [in Ukrainian].
15. Shevelov G.Y. (1966) Die ukrainische Schriftsprache 1798–1965: ihre Entwicklung unter dem Einfluss der Dialekte. Wiesbaden: Harrassowitz, 177 p. [in German].

THE INTERACTION OF THE DIALECTAL AND LITERARY FORMS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN POLYLINGUAL AREA

Abstract. The article deals with the problem of interaction and relations of the dialectal and literary forms of the Ukrainian language spoken in polyethnic, polyculture, polylingual and polydialectal area between the Danube and the Dniester rivers in terms of language contact. Multilingual continuums are considered to be extremely interesting and successful laboratories for such experiments.

The importance of “live dialectal” and “folk colloquial” study of the national language is self-evident for any linguist. That is because any literary language is based on a dialect and this genetic link applies not only to the moment of formation of a literary language, but also to its further development, and is based on the constant influence of dialect norms on the literary variant, and on the viability of the language as a whole. For as long as living dialects are alive, the national language is alive as well.

This question has been the subject of linguistic research on numerous occasions. From the middle of the twentieth century it has been studied by S.P. Bevzenko, T.V. Nazarova, P.Yu. Hrytsenko, I.H. Matviyas, N.Yo. Marchuk and etc.

In the article, in particular, the authors characterize the contentious questions about correlation of literary standard and Ukrainian dialects in modern linguistics; outline the role of dialects in formation of the Ukrainian literary standard; discuss

the problems of the interaction of literary and dialectal forms of the Ukrainian national language on the modern stage of its functioning.

Special attention is paid to the modelling of the influences of the polylingual environment on the language skills of using the state language by dialect speakers with Ukrainian and other native languages, on the culture and peculiarities of their language behavior.

The problem of the nature of the interaction of the literary standard and the dialect in the dialects of the area of Southern Bessarabia, which differ in genetic and dynamic characteristics (mixed and monogenic, stable and reductive, basic and newer formation), is also raised.

As a result of the study, the authors conclude that the relations between literary language and dialects, which at first sight seems self-evident and simple, is in fact a fundamental and important issue for linguistics. Long-term observations and scientific analysis of multi-vector interaction of different idioms, different forms of national languages in the multilingual environment between the Danube and the Dniester rivers, reveal the complexity of this problem, and help to identify errors in traditional approaches of solving similar issues in linguistics (dialectology, sociolinguistics, orthology, language didactics). The latter prevent the discovery and understanding, and above all, the informing the general public of the real configuration of the relations and interaction of the two main forms of the national language – literary and dialectal.

Keywords: literary language, dialect, interaction, polylingual area, the Ukrainian language.

© Делюсто М., 2021 р.

© Леусенко А., 2021 р.

Марина Делюсто – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Ізмаїл, Україна; mdelyusto@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-9162-4131>

Maryna Delyusto – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language and Literature Department, Izmail State University of Humanities, Izmail, Ukraine; mdelyusto@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-9162-4131>

Ангеліна Леусенко – магістр філології, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Ізмаїл, Україна; angelinaleusenko@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-9162-4131>

Anhelina Leusenko – Master of Philology, Izmail State University of Humanities, Izmail, Ukraine; angelinaleusenko@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-4659-7431>